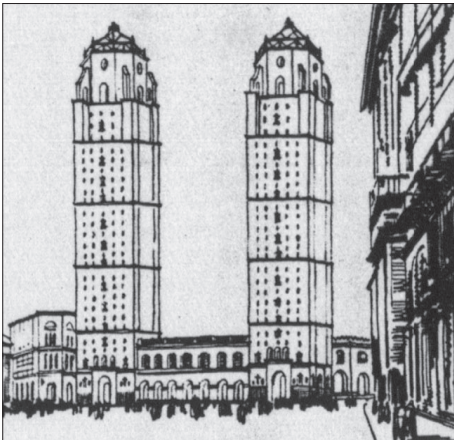


DRAŽEN ARBUTINAVOLTINO 44
HR - 10000 ZAGREBIZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 711.403 "1939"(497.5 ZADAR)TEHNIČKE ZNANOSTI
ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04 - RAZVOJ ARHITEKTURE I URBANIZMA
ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 06.02.2001. / 13.02.2002.VOLTINO 44
HR - 10000 ZAGREBORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 711.403 "1939"(497.5 ZADAR)
TECHNICAL SCIENCES
ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04 - DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 06.02.2001. / 13.02.2002.**REGULACIJSKI PLAN ZADRA IZ 1939. GODINE****THE ZADAR REGULATION PLAN FROM 1939**HRVATSKA
ITALIJA
URBANIZAM
ZADARCROATIA
ITALY
TOWN PLANNING
ZADAR

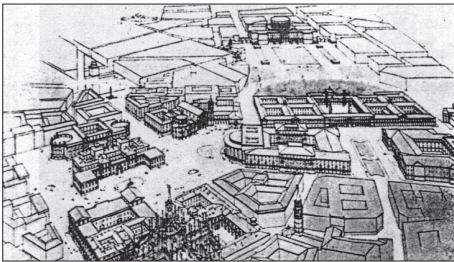
Autor u članku govori o regulacijskom planu Zadra iz 1939. godine i njegovim karakteristikama koji se promatraju i kroz prizmu karakterističnih urbanističkih ostvarenja u Italiji toga doba, obilježenih burnim političkim mijenama te veoma snažnim i značajnim stručnim (arhitektonsko-urbanističkim) događanjima. U radu je dan prikaz karakterističnih onodobnih urbanističko-planerskih ostvarenja i posebice podrobna analiza elemenata regulacijskog plana Zadra kao prvoga pravog i službeno prihvaćenog urbanističkog plana kojim je reguliran prostorni razvoj toga višetisućljetnoga grada.

In the article the author presents the Zadar Regulation Plan from 1939 and compares it with contemporary town planning in Italy. This was a time of stormy political changes and very intense and important professional (architecture and town-planning) occurrences. The article shows characteristic town plans made and executed at that time and gives an especially detailed analysis of elements of the Zadar Regulation Plan, which was the first real and officially accepted town plan designed to regulate the spatial development of this ancient city.



SL. 1. A. BORDONI, L. M. CANEVA, A. CARMINATI: NATJEČAJNI PROJEKT REGULATORNOG PLANA MILANA, 1927. GODINA

FIG. 1 A. BORDONI, L. M. CANEVA, A. CARMINATI: COMPETITION ENTRY FOR THE MILAN REGULATION PLAN, 1927



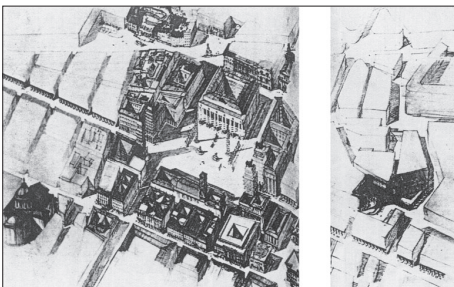
SL. 2. P. PORTALUPPI, M. SEMENZA: PRVONAGRAĐENI PROJEKT NA NATJEČAJU ZA REGULATORNI PLAN MILANA, 1927. GODINA

FIG. 2 P. PORTALUPPI, M. SEMENZA: FIRST PRIZE-WINNING ENTRY AT THE COMPETITION FOR THE MILAN REGULATION PLAN, 1927



SL. 3. ROSSI, PETRUCCI: NAGRAĐENI NATJEČAJNI PROJEKT REGULATORNOG PLANA GROSSETA, 1928. GODINA

FIG. 3 ROSSI, PETRUCCI: PRIZE-WINNING PROJECT FOR THE GROSSETO REGULATION PLAN, 1928



SL. 4. GRUPA „LA BURBERA”: PROJEKT UREĐENJA SREDIŠTA RIMA, 1929. GODINA

FIG. 4 LA BURBERA GROUP: PROJECT FOR REGULATING THE CENTRE OF ROME, 1929

URBANIZAM U ITALIJI IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

TOWN PLANNING IN ITALY BETWEEN THE TWO WORLD WARS

U razdoblju od 1918. godine pa do početka Drugoga svjetskog rata 1939. godine, razgovor o urbanističkoj praksi u Italiji mora se početi temama o San't Eliji i Chiattona, arhitektima koji su dali osnovni poticaj u smjeru futurističkih nastojanja arhitekata da s pomoću arhitekture i njena pojedinačnog naboja uobliče viziju grada primjerenoga novom vremenu. Vremenu koje je nosilo nova i uzbuđljiva postignuća znanosti i ubrzavalo dinamiku razvoja novih društvenih odnosa koji su se otada neprekidno i veoma brzo mijenjali do današnjega dana.

Unatoč značenju i važnosti San't Elije i Chiattona, urbanistička se praksa ipak još prilično dugo nakon njihovih proročkih vizija usmjeravala uglavnom k starim, preživjelim konceptima organizacije gradskih prostora.

Kao mjera i mjerilo s pomoću kojega bismo mogli obuhvatnije pojmiti karakter i dosege plana Zadra iz 1939. godine, ograničit ću se ovdje na prikaz elemenata vezanih uglavnom za regulacijske planove realizirane u Italiji toga doba.

Među prvim većim natječajima realiziran je 1927. godine onaj za izradu novoga regulacijskog plana grada Milana. Na natječaju su tada svojim radovima prisutni mnogi arhitekti kojih je kasniji doseg urbanističkog rada vezan za racionalizam i izraziti modernizam, te tako i značajno progresivno i avangardno poimanje arhitekture i grada. Prvu nagradu

na natječaju odnijeli su arhitekti Pietro Portaluppi i Marco Semenza, i to radom koji je u povijesnoj jezgri dominantu ostavio povijesnim građevinama, koristeći kao jezik oblikovanja prostora i arhitekture vokabular koji još nije imao jasnoću modernijih stremljenja i čistoću već postojećih vizija San't Elije i Chiattona. No, ipak je moderan za to doba, prije svega zbog bavljenja gradskom strukturom, i to ne samo kao kulisama za pompoznost velegradskog života već i kao strukture koja u sebi mora razviti „krvotok” za moderan i intenzivan promet ljudi i vozila.

U 1928. godini regulacijski je plan Grosseta razvio oko povijesne jezgre strukturu prometnica koje su definirale gradsko tkivo kao zbroj pojedinih manjih područja s ortogonalno razdjeljivanim inzulama. Takav zbroj ujedinjavala je mreža čvorova, trgova te u njih i preko njih zvjezdasto položenih glavnih prometnica. Ta je mreža bila čvrsta i nametljiva, ali pregledne forme, tako da je njena čistoća ipak dala dojam rudimenata moderniteta koji se polako razvijao.

Kada je 1929. godine rješavana suđbina razvoja i uređenja najuže jezgre grada Rima, plan koji je do danas ostao kao podsjetnik na rad grupe „La Burbera”¹ nije bio daleko od detaljima i ornamentima nabijenoga rada karakterističnoga za kraj XIX. i početak XX. stoljeća.

U godinama koje su polako kretale u četvrto desetljeće XX. stoljeća, s razvojem dominacije moderniteta u arhitektonskoj i urbanističkoj praksi polako se mijenja i karakter planova izrađivanih i razrađivanih za talijanske gradske centre.

U planovima koji se polako formiraju na sve većem modernističkom utjecaju, sama gradska struktura u najvećem mjerilu ne gubi svoju organiziranost i strukturalnu preglednost. Prometnicama odvojene manje blokovske površine polako prerastaju u zone te se upravo funkcionalnim zoniranjem pojavljuje i formira ona značajna razlika modernističkog planiranja grada.

U 1933. godini izrađeni su planovi za gradove Terni i Sabaudia. Ova dva primjera ilustriraju (no ne mogu se uzeti kao absolutni pokazatelji) dva karakteristična slučaja. (Prvi je slučaj izrada regulacijskog plana za proširenje već postojećeg naselja uokolo povijesne jezgre - Terni), dok je drugi slučaj onaj vezan za reguliranje u potpunosti novoga grada - Sabaudia.) U njihovoj se organizaciji još nazire karakter blagoga formalizma, vidljivog u organizaciji fokusnih točaka na trgovima kao čvorištima zvjezdasto položenih prometnica.

1 Gruppu „La Burbera” činili su ovi arhitekti i inženjeri: Aschieri, Del Debbio, Fasolo, Foschini, Boni, Giobbe, Giovanni, Limongelli, Nori i Venturi.

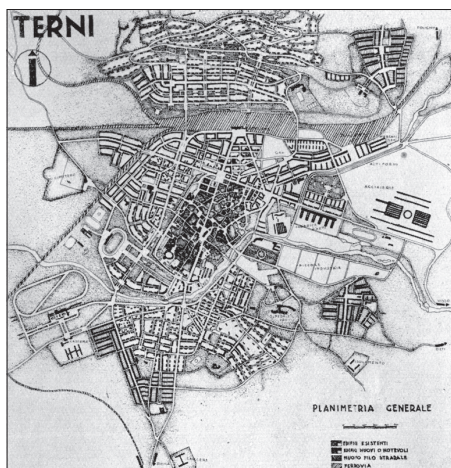
No, gubi se pompoznost i pretencioznost plana kao definicije gradske scenografije i u planovima se ističe funkcionalan pristup organizaciji gradske strukture. Taj se princip vidi u definiranju karaktera parcelacije i izgradnje na njima, ali i u organizaciji pojedinih četvrti i njihovih centara, koji moraju odgovoriti na ipak promijenjene uvjete modernog načina života.

U slučaju značajnijih povijesnih središta, princip formalističke organizacije prometne mreže preko zvjezdastog rastera prometnica i stroge blokovske organizacije gradskog tkiva čvršće je vezan za jasan i dominantan karakter postojeće gradske strukture koja se takvim planovima samo nadopunjava i zaokružuje. Tako se u slučaju Pavije i njena regulacijskog plana, koji 1934. godine izrađuje Morandotti, unutar historicistički obojene strukture ipak organizira promet i rekreativni sadržaji u mjeri koja mora odlikovati tada suvremenu urbano-planersku praksu.

No da se takav pristup u tim godinama ne pojavljuje kao dominantna, pokazuje i primjer regulacijskog plana Coma, koji je donesen iste, 1934. godine i koji u svojoj organizaciji nema ni naznaka pompoznosti historicističke gradske scenografije. Tim se planom oko postojeće strukture organski upotpunjava gradsko tkivo, omeđeno tek uvjetima terena, a nedaleko od tadašnjeg središta predviđaju se i odvojene stambene i industrijske zone koje, nalik satelitskim naseljima, stvaraju malu urbanu aglomeraciju. Karakteristika je te regulacije i razrada detaljnijeg plana za jedno od satelitskih naselja u okolici Coma dvije godine nakon potvrde same regulacije.

Naselje Rebio, u 1938. godini, razrađuju A. Sartoris i G. Terragni kao primjer koji u potpunosti radikalizira planerski pristup gradu i uvodi posve moderan način organizacije gradske strukture. Takva je struktura u potpunosti podređena postulatima zdravoga stanovanja, kao i zahtjevima socijalne i ekonomske prihvatljivosti suvremenih gradnji. Iste godine grupa arhitekata i urbanista predlaže i plan za rekonstrukciju područja Sempione u Milanu. Projekt „Milano Verde” definira prostor grada na način koji je revolucionaran kao i projekt za Rebio, no njegova je važnost i veća jer se nalazi u području već definirane gradske strukture koju je razgradio i svojom pojavom sasvim preformirao. Ortogonalnost blokova zamijenila je postava građevnih solida, orijentiranih ne prema potrebama urbane scenografije, već po postulatima „zdravog i higijenskog” stanovanja.

Godine 1938., natječajem za regulacijski plan Bologne u potpunosti je afirmiran modernistički način organizacije gradskog prostora kao tada dominantan. Od pet nagrađenih rje-



SL. 5. BRAVETTI, LATTES, STADERINI, PONTANI: PLAN GRADA TERNI, 1933. GODINA

FIG. 5 BRAVETTI, LATTES, STADERINI, PONTANI: TERNI TOWN PLAN, 1933



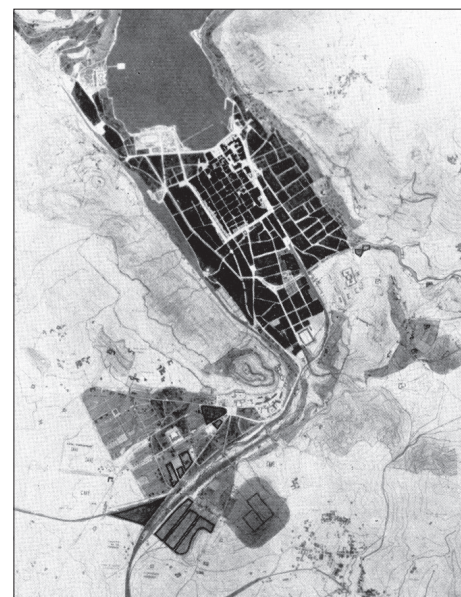
SL. 6. CANCELLOTTI, MONTUORI, PICCINATO, SCALPELLI: PLAN SABAUDIE, 1933. GODINA

FIG. 6 CANCELLOTTI, MONTUORI, PICCINATO, SCALPELLI: SABAUDIA PLAN, 1933



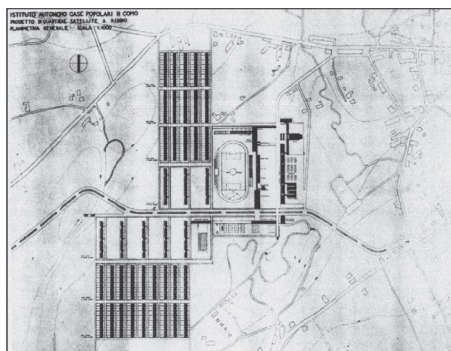
SL. 7. MORANDOTTI: REGULATORMI PLAN PAVIJE, 1934. GODINA

FIG. 7 MORANDOTTI: PAVIA REGULATION PLAN, 1934



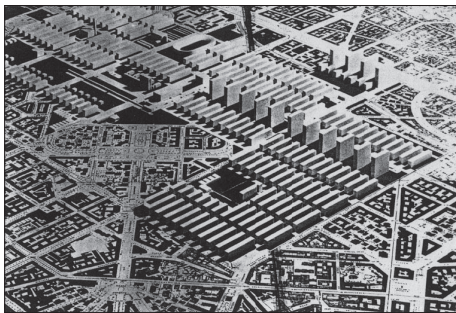
SL. 8. BOTTONI, CATTANEO, DODI, GIUSSANI, LIGNERI, PUCCI, TERRAGNI, USLENGHI: REGULATORMI PLAN COMA, 1934. GODINA

FIG. 8 BOTTONI, CATTANEO, DODI, GIUSSANI, LIGNERI, PUCCI, TERRAGNI, USLENGHI: COMO REGULATION PLAN, 1934



SL. 9. A. SARTORIS, G. TERRAGNI: NASELJE REBIO, COMO, 1938. GODINA

FIG. 9 A. SARTORIS, G. TERRAGNI: REBIO DEVELOPMENT, COMO, 1938



SL. 10. F. ALBINI, I. GARDELLA, G. MINOLETTI, G. PAGANO, G. PALANTI, G. PREDAVAL, G. ROMANO: „MILANO VERDE”, PLAN ZONE SEMPIONE U MILANU, 1938. GODINA

FIG. 10 F. ALBINI, I. GARDELLA, G. MINOLETTI, G. PAGANO, G. PALANTI, G. PREDAVAL, G. ROMANO: *MILANO VERDE*, PLAN OF THE SEMPIONE ZONE IN MILAN, 1938

šenja četiri su imala izrazito progresivne, čak i avangardne ideje rješavanja gradskog proširenja, ali i organizacije najužega povijesnog središta. Potpuni trijumf modernizma i modernističkog urbanizma ipak kvari činjenica da na natječaju nije pobjedu odnio taj dominantni utjecaj moderne, već se žiri odlučio za tradicionalnu i konzervativnu blokovsku strukturu gradskih proširenja, te za pompozne i destruktivne zahvate na ujednačavanju i scenografskom „peglanju” povijesne gradske strukture u središtu.

Ta je činjenica značajna i zbog grada Zadra jer uvelike objašnjava način na koji je povijesnoj jezgri i njenu uređenju pristupljeno pri izradi regulatornoga plana u doba talijanske vlasti. Konzervativnost i destruktivnost želje za scenografskim „dotjerivanjima” povijesnih urbanih struktura tako su u Zadru teško mogle biti izbjegnute jer unatoč stručnim intencijama većine arhitekata i urbanista politička je volja imala snagu odabrati doista reakcionaran način pristupa planiranju u gradskim središtima po mjeri političke promidžbe i megalomanskih aspiracija.

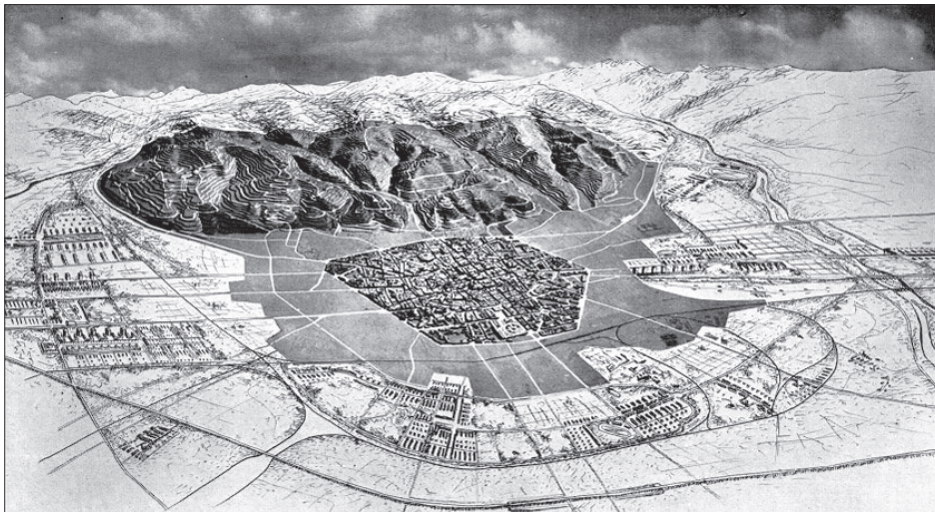
Od 1927. do 1943. godine realizirano je više od trideset natječaja za regulacijske planove koji su zadirali u strukture povijesnih središta,

SL. 11. DEGLI INNOCENTI, FILIPPONE, MARCONI, RICCARDI, VANNONI I ZOCCA: PRVONAGRAĐENI NATJEČAJNI RAD ZA REGULATORNII PLAN BOLOGNE, 1938. GODINA

FIG. 11 DEGLI INNOCENTI, FILIPPONE, MARCONI, RICCARDI, VANNONI I ZOCCA: FIRST PRIZE-WINNING ENTRY AT THE COMPETITION FOR THE BOLOGNA REGULATION PLAN, 1938

SL. 12. G. CALZA BINI, A. DELLA ROCCA, I. GUIDI, E. LENTI, G. STERBINI, P. ZELLA MILILLO: DRUGONAGRAĐENI RAD NA NATJEČAJU ZA REGULATORNII PLAN BOLOGNE, 1938. GODINA

FIG. 12 G. CALZA BINI, A. DELLA ROCCA, I. GUIDI, E. LENTI, G. STERBINI, P. ZELLA MILILLO: SECOND PRIZE-WINNING ENTRY AT THE COMPETITION FOR THE BOLOGNA REGULATION PLAN, 1938



ali i na još neizgrađenim područjima pružali osnove za izgradnju posve novih gradova.²

BOLZANO

BOLZANO

Da bi se ilustrirao i objasnio regulacijski plan u Zadru, izrađen u doba talijanske uprave nad gradom, dobro je poznavati način razmišljanja njegovih autora. Paolo Rossi de Paoli rimski je arhitekt i urbanist koji je svoj arhitektonski „talent” pokazao u suradnji s Marcellom Piacentinijem pri realizaciji sjeverne zone proširenja grada Bolzana.

Nakon što su 1930. godine na natječaju za regulacijski plan grada Bolzana³ svojim projektom proširenja i uređenja pobijedili Muzio, Libera, Pollini i Sot-Sas, gradske su vlasti ponudile razradu projekta Marcellu Piacentiniju koji je to rješenje uvelike promijenio, a neke dijelove i nanovo projektirao, tako da je od nagrađenoga rješenja ostalo vrlo malo. Novi se projekt temeljio na rješenju sjevernoga proširenja gradskog centra i na njegovoj središnjoj točki, trgu Piazza della Vittoria, organiziranom uokolo velikog slavluka kao portala na ulazu u novi dio grada.

Nakon što je taj novi plan proširenja grada prihvaćen, Piacentini je izradio i posebnu studiju za trg *Piazza della Vittoria*,⁴ kojega je arhitektonsko rješenje izveo Paolo Rossi de Paoli,⁵ rimski arhitekt i urbanist.

Arhitektura oko Piacentinijeva trga projektirana je i izgrađena kao kruta i masivna kuli-

2 Popis svih natječaja realiziranih do 1937. godine daje u svojoj knjizi P. Bottoni, „Urbanistica”:141. Natječaj i pobjednici natječaja za regulacijske planove: Aosta (1936.) – Astori, Bardelli, Binet, Carena, Colombo, De Rege, Molli, Morelli, Togni; Aprilia (1936.) – Paolini, Petrucci, Silenti, Tufaroli; Arezzo (1929.) – Cancellotti, Faludi, Fuselli, Lenzi, Montuori, Nicolosi, Piccinato, Scalpelli, Valle; Belluno (1936.) – Alpago, Novello, Cabiati, Barcelloni, Corte; Bolzano (1930.) – Giovanni Muzio, Libera, Pollini, Sot-Sas; Brescia (1929.) – Urbanisti Romani; Busto Arsizio (1935.) – Castiglioni, Gambini, Mezzanotte, Minoletti; Cagliari (1930.) – Cancellotti, Fuselli, Lenzi, Montuori, Nicolosi, Piccinato, Lavagnino; Como (1934.) – Bottoni, Dodi, Giussani, Lingeri, Pucci, Terragni, Uslenghi; Gallarate (1933.) – Calcaterra, Griffini, Lana, Pucci, Zucchini; Genova (1932.) – Viale, Zapa; Grosseto (1928.) – Rossi, Susini, Tufaroli – Chioldi, Merlo; Imperia (1935.) – Gandolfo, Lussini; Mantova (1935.) – Andreani, Columbo, Moroni, Natoli, Perelli; Mesire Marghera (1935.) – Veronese, Orlando; Milano (1927.) – Portaluppi, Semenza; Monza (1934.) – Natoli, Puteli; Novara (1935.) – Prati, Rocco, Visioli; Padova (1933.) – Della Porta, Keller, Spallanzoni, Torres; Pavia (1934.) – Morandotti; Perugia (1934.) – Minucci, Orteni, Susini, Todolini, Treves; Piacenza (1933.) – Berzolla, Bottoni, Pucci – Bozzini, Manfredi, Spelta; Pisa (1930.) – Paniconi, Pediconi, Petrucci, Susini, Tufaroli; Pordenone (1936.) – Della Rocca, Filippone; Ragusa (1936.) – Lagrassa; Rimini (1935.) – Belli, Borgnino, Civico, Orteni, Pucci; Sassari (1935.) – Filippone, Flores, Vicario; Savona (1935.) – Benadusi, Bongianini, Della Rocca, Patrignani, Pierandrei; Sabaudia (1933.) – Cancellotti, Montuori, Piccinato, Scalpelli; Temi (1933.) – Bravatti, Lattes, Pontani, Staderini; Verona (1932.) – Bottoni, Boccoli, Faludi, Griffini, Manfredi, Pucci, Serra; Verona (1932.) – Chioldi, Merlo; Vigevano (1934.) – Basletta, Chiolini, Putelli.

3 BOTTONI, 1938: 141.

4 *** 1939.c: 102-104.

5 *** 1939.d: 105-110.

sa slavoluka koji je dominirao prostorom. Njen anemični dojam nije mogao poništiti ni pre-dimenzionirani i izrazito luksuzno izveden fasadni pokrivač u kamenu.

Sudeći prema publicitetu koji je dan u tadašnjem talijanskom časopisu „Architettura”, moglo bi se zaključiti da je Rossi de Paoli jedan od talijanskih vodećih arhitekata, no za njega se, osim u ovom slučaju, u tadašnjim stručnim publikacijama gotovo i ne čuje unatoč „mecenstvu” samog Marcella Piacentinija čiji je plan arhitektonski realizirao.

Karakter projekta u Bolzanu ovdje je naveden kao ilustracija i prototip projekta i plannersko-kreativnog pristupa koji je poslije materijaliziran u Zadru i samo prilagođen uvjetima nametnutim prirodnim položajem uz more i bogatim graditeljskim naslijeđem.

HISTORIJAT RAZVOJA PLANSKIH MISLI U ZADRU

HISTORY OF APPROACHES TO TOWN PLANNING IN THE CITY OF ZADAR

Urbanističko reguliranje razvoja urbane strukture Zadra bilo je tijekom prvih petnaestak godina talijanske vlasti prepušteno stihiji ili tek maglovitom programu koji je bio naslijeđen od prethodne austrougarske uprave i pokušavao se provoditi s manjim ili većim uspjesima. U godinama koje su uslijedile nakon završetka Prvoga svjetskog rata u gradu je korišteno i nekoliko propisa naslijeđenih još od austrougarske vlasti, a nekoliko je takvih propisa modificirano ili novodoneseno i za talijanske uprave. Tako je u 1928. godini pripremljen i novi pravilnik za korištenje gradskog groblja.⁶ Pripremanje i donošenje ovog dokumenta bilo je tek jedan od legislativnih radova koji su gradu trebali približiti vrijeme XX. stoljeća. Ti su propisi bili vezani za održavanje javnog reda,⁷ za korištenje gradskog groblja,⁸ industrije,⁹ komunalne klanice¹⁰

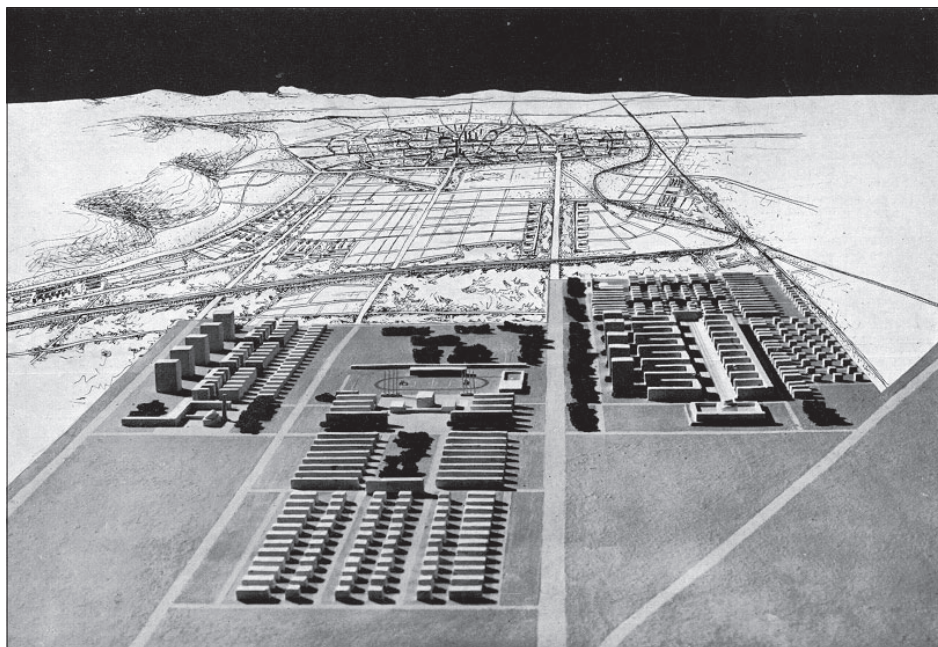
6 Državni arhiv u Zadru, Zadarski općinski arhiv, Ufficio Tecnico, svežanj 16. Naziv spisa: „Regolamento per il cimitero comunale di Zara-30. giugno, 1928.” Dokument iz 1928. godine na petnaest pisanim strojem tipkanih stranica donosi nova pravila za korištenje gradskog groblja. Nastao je kao jedan od čitavog niza dokumenata legislativne osnove gradskog života.

7 Državni arhiv u Zadru, Zadarski općinski arhiv, Ufficio Tecnico, svežanj 16. Naziv spisa: „Regolamento di servizio delle guardie comunali di polizia della duccale città di Zara, Zara, tip. S. ARTALE 1905.”

8 Državni arhiv u Zadru, Zadarski općinski arhiv, Ufficio Tecnico, svežanj 16. Naziv spisa: „Regolamento per il cimitero comunale di Zara, Zara, stab. tip. S. ARTALE, 1901.”

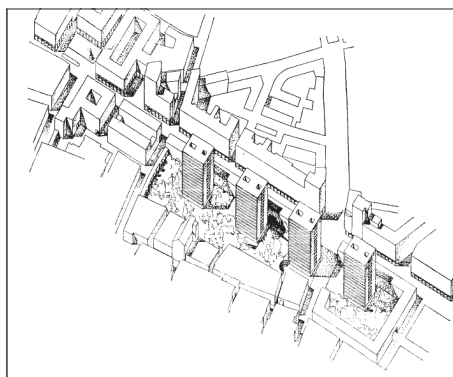
9 Državni arhiv u Zadru, Zadarski općinski arhiv, Ufficio Tecnico, svežanj 16. Naziv spisa: „Regolamento industriale per il comune di Zara”. Sačuvan je rukopisni primjerak dokumenta na 24 stranice.

10 Državni arhiv u Zadru, Zadarski općinski arhiv, Ufficio Tecnico, svežanj 16. Naziv spisa: „Regolamento del macello comunale di Zara, Zara, tip. S. ARTALE, 1924.”



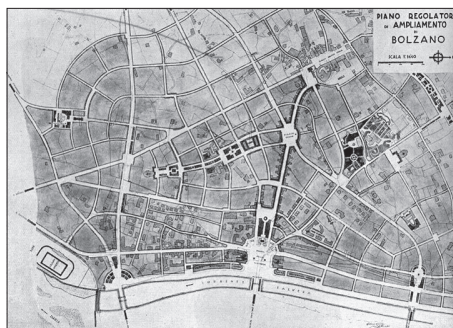
SL. 13. G. CALZA BINI, A. DELLA ROCCA, I. GUIDI, E. LENTI, G. STERBINI, P. ZELLA MILILLO: DRUGONAGRAĐENI RAD NA NATJEČAJU ZA REGULATORMI PLAN BOLOGNE, FOTOMONTAŽA PROSTORA NOVOPLANIRANE ČETVRTI LEVANTE, 1938. GODINA

FIG. 13 G. CALZA BINI, A. DELLA ROCCA, I. GUIDI, E. LENTI, G. STERBINI, P. ZELLA MILILLO: SECOND PRIZE-WINNING ENTRY AT THE COMPETITION FOR THE BOLOGNA REGULATION PLAN, PHOTOMONTAGE SHOWING NEWLY-PLANNED LEVANTE AREA, 1938



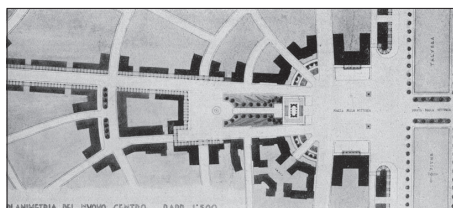
SL. 14. P. BOTTONI, G. L. GIORDANI, A. LEGNANI, M. PUCCI: ČETVRTONAGRAĐENI RAD NA NATJEČAJU ZA REGULATORMI PLAN BOLOGNE, DETALJ TRODIMENZIONALNOG PRIKAZA UZ VIA ROMA

FIG. 14 P. BOTTONI, G. L. GIORDANI, A. LEGNANI, M. PUCCI: FOURTH PRIZE-WINNING ENTRY AT THE COMPETITION FOR THE BOLOGNA REGULATION PLAN, DETAIL OF THREE-DIMENSIONAL PRESENTATION OF THE VIA ROMA



SL. 15. M. PIACENTINI: REGULATORMI PLAN PROŠIRENJA GRADA BOLZANA, 1933. GODINA

FIG. 15 M. PIACENTINI: REGULATION PLAN FOR THE EXPANSION OF BOLZANO, 1933



SL. 16. M. PIACENTINI: PROJEKT TRGA PIAZZA DELLA VITTORIA U BOLZANU, 1933. GODINA

FIG. 16 M. PIACENTINI: PROJECT FOR THE PIAZZA DELLA VITTORIA IN BOLZANO, 1933

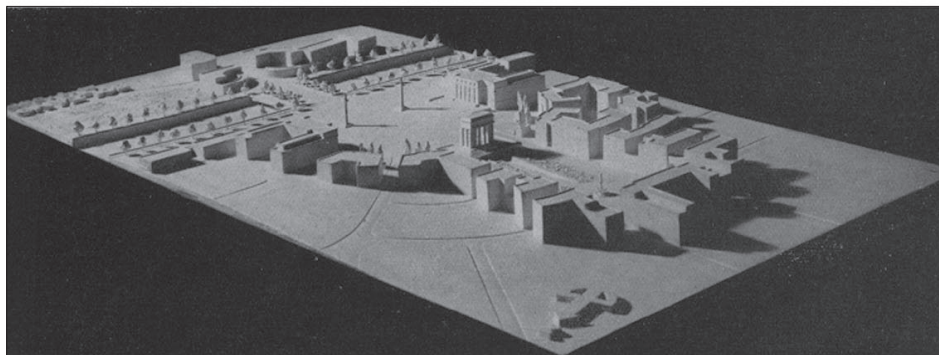
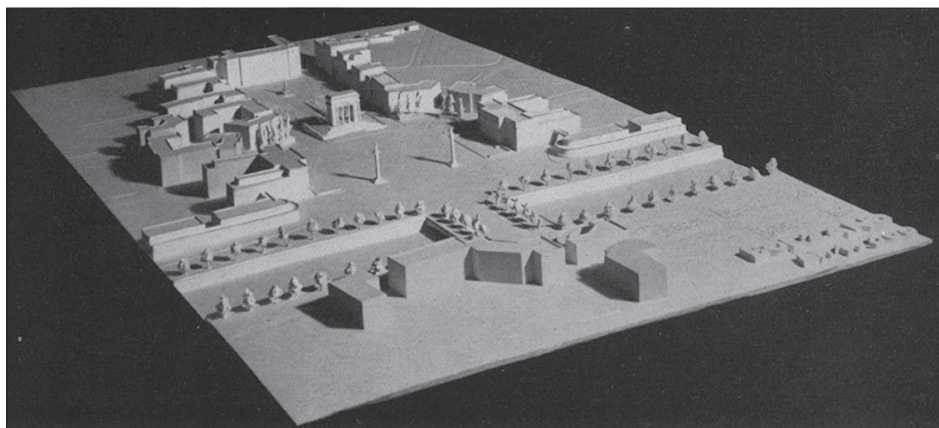


SL. 17. P. ROSSI DE PAOLI: ZGRADA I.N.A. NA PIAZZA DELLA VITTORIA U BOLZANU, 1938. GODINA

FIG. 17 P. ROSSI DE PAOLI: I.N.A. BUILDING ON THE PIAZZA DELLA VITTORIA IN BOLZANO, 1938

SL. 18. M. PIACENTINI: PIAZZA DELLA VITTORIA U BOLZANU, PERSPEKTIVNI CRTEŽ S ISTOČNOG ULAZA NA TRG I DVIJE FOTOGRAFIJE MAKETE PROJEKTA

FIG. 18 M. PIACENTINI: PIAZZA DELLA VITTORIA IN BOLZANO, PERSPECTIVE DRAWING OF EAST APPROACH TO THE SQUARE AND TWO PHOTOGRAPHS OF THE PROJECT MODEL



ili su to bili elementi potrebni u definiciji građevnoga reda.¹¹ Oni nisu imali karakter urbanističkog plana, ali su svaki pojedinačno ipak regulirali dio materije koja se urbanističkim planovima uređivala. Cijeli taj regulacijski konglomerat mogao je kontrolirati razvoj grada u godinama kad je on stagnirao i kad su se tek pojedinačnim akcijama na uređenju najkritičnijih elemenata gradske strukture mogle izbjeći veće negativne posljedice. To je razdoblje trajalo sve do početka tridesetih kad je građevna stagnacija bila jednaka onoj demografskoj i ekonomskoj. Kao karakterizacija svih dotadašnjih zahvata ne može se uzeti ništa od termina koji bi naglašavali planersku ili urbanističku sustavnost. Radovi koji su poduzimani unutar gradskih granica još

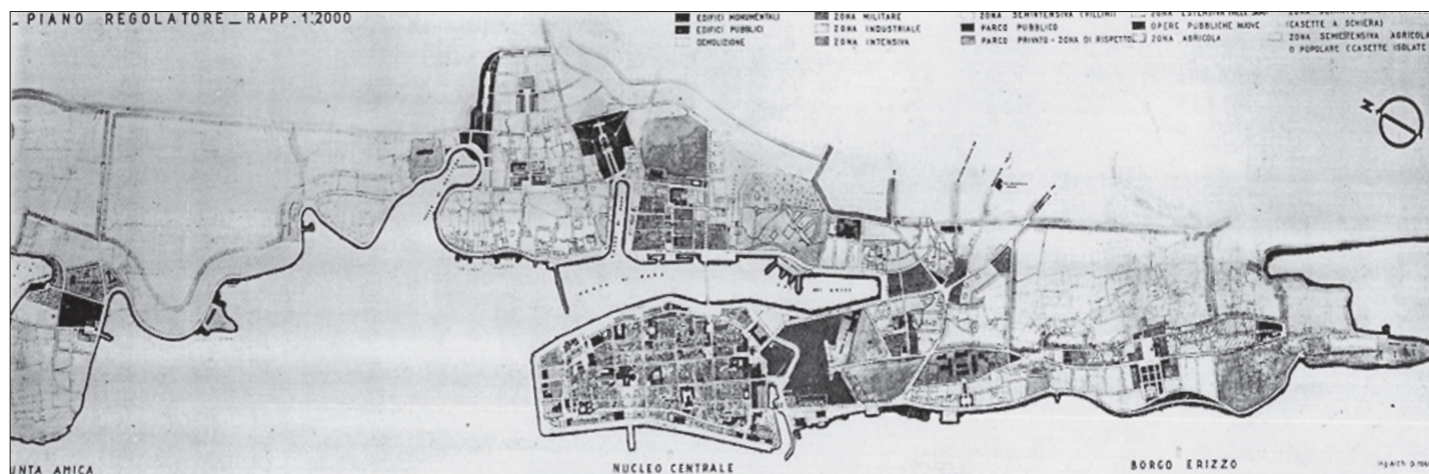
nisu imali nikakvo značenje u definiranju mnogoznačnog širenja same gradske strukture. Oni su bili tek puko osuvremenjivanje postojećega urbanog korpusa koje nije bilo lišeno pompoznosti i pretencioznosti, ali je u osnovi bilo tek tehničko rješavanje nagomilanih životnih problema grada koji se razvijao polaganije negoli u prethodnom razdoblju i tijekom prethodne vlasti. Taj je polagan razvoj imao za posljedicu i nepotrebnost sveobuhvatnoga urbanističkog, regulacijskog plana koji bi sustavno usmjeravao razvoj. Sporost promjena ostavljala je dovoljno vremena da se na novosti reagira tek po njihovu nastanku i prepoznavanju, bez straha da će nepostojanje trenutnih mehanizama ili mjera za usmjeravanje razvoja dovesti do nepopravljivih posljedica.

Kad je u 1930. godini uslijedila prepiska Nacionalnog urbanističkog instituta iz Rima i Gradskog tehničkog ureda povodom prikupljanja svih regulacijskih osnova, tehnički je ured eksplicitno naveo da u Zadru takav plan ne postoji. Sama ta činjenica nije vjerojatno potakla razmišljanja o nužnosti izrade plana, već su to bile okolnosti ubrzanoga gradskog razvoja. Nužnost je uočena tek kad se pojavio problem racionalne prostorne organizacije i rasporeda novih sadržaja i korisnika u prostoru omeđenom državnim granicama, ograničenom i skučenom. U 1935. godini problem je postao sve izraženiji pa se pristupilo početku njegova rješavanja. Tako je unutar organizacijske sheme Gradskoga tehničkog ureda osnovan odsjek¹² kojemu je zadaća bila pripremiti potrebne podloge i obaviti pripreme radove kako bi se moglo pristupiti izradi samoga plana.

Zahvati u gradu i njegovoj najbližoj okolici do 1936. godine bili su još uvijek izvođeni bez sveobuhvatnog plana, a oslanjali su se na gotovo četvrt stoljeća stari programatski tekst kojim se pokušalo tek skrenuti pozor-

¹¹ Državni arhiv u Zadru, Zadarski općinski arhiv, Ufficio Tecnico, svežanj 16. Naziv spisa: „Regolamento edilizio e di ornato”. Na 34 stranice pisanim strojem ispisano teksta i u rukopisnoj skici nalazi se opis elemenata koje je potrebno realizirati prilikom izrade projekata za gradnju ili planova uređenja - od opreme nacrtu do općih odredbi o gradnji.

¹² Državni arhiv u Zadru, Zadarski općinski arhiv, Comune di Zara, 1935. kategorija 10, klasa 1, mapa 2. U mapi se nalazi i spis s opisom poslova Gradskoga tehničkog ureda, kao i njegova organizacijska struktura te stručno osoblje. Spis: „Comune di Zara-Ufficio tecnico, Zara, 13. giugno 1935. XIII - Attivita' dell' uff. Tec. Comunale”. U spisu je organizacija građevnog ureda definirana četirima odsjecima: 1. „IA SEZIONE-manutenzione delle strade, stabili comunali, fognatura, macello comunale, piccoli lavori”; 2. „IIA SEZIONE- Polizia edilizia, limitero, contabilità, ordinaria, amministrazione - Pompieri”; 3. „IIIA SEZIONE - Progetti - Lavori - Direzione e contabilità inerenti”; 4. „IVA SEZIONE - Piano regolatore”; osoblje se sastojalo od sljedećih inženjera i tehničara: „Ingegnere Capo Drioli Giovanni, Ingegnere Ivanisovich Pietro, Rutter Giuseppe-disegnatore, Stojan Vincenzo-assistente, Foramitti Giuseppe-assistente, Mussap Natale-assistente, Cristo Lidio-impiegato di concetto, Brizzi Guido-geometra.”



nost na probleme i nužnosti regulacije procesa razvoja i širenja gradskog tkiva. Takav je nedostatak tada postao i više nego zabrinjavajući jer se bez plana nije mogao osigurati optimalan prostorni raspored funkcija koje su se u gradu počele razvijati. Tako je industrijska proizvodnja polako prestajala biti manufakturna i počela su se ulagati sredstva u industrijski razvoj. Bez jasne vizije razvoja prometnoga i sveobuhvatnoga komunalnog sustava nije se mogla ostvariti i jasna vizija potrebnih prostora te mogućnosti za bilo kakva ulaganja. Do već spomenute 1936. godine, radovi na izradi novoga regulacijskog plana nisu bili završeni pa je to u tadašnjim talijanskim poslovnim krugovima izazvalo brigu i nezadovoljstvo.¹³

Gradnje izvedene do 1938. godine bile su bez cjelovitog plana. Time je ta građevna aktivnost imala karakteristike stihije, te se stoga najznačajniji zahvat na razvoju zadarske urbane strukture, izrada regulacijskog plana, morao čim prije privoditi kraju. Kašnjenje s objavom plana nije moralo značiti da se nisu mogle određene karakteristike projiciranog razvoja polako primjenjivati u pojedinim zahvatima u urbanom prostoru. Ta je mogućnost bila izgledna i ostvariva, budući da su upravo ljudi zaposleni u Gradskom tehnič-

kom uredu bili angažirani i na izradi novog regulacijskog plana.

Sva su događanja i radovi na izgradnji pojedinačnih građevina u 1939. godini zasjenjeni objavljivanjem regulacijskog plana. Posao koji se unutar Gradskog tehničkog ureda pripremao više od pola desetljeća bio je prvi sveobuhvatni urbanistički plan nakon izvještaja o proširenju grada sastavljenog od povjerenstva pod predsjedavanjem zadnjeg gradonačelnika u doba austrougarske vlasti, Luigija Ziliotta. Plan je završen nakon dugogodišnjih radova koji su često požurivani iz direkcije sindikata u Rimu,¹⁴ koji je naručio i vjerojatno financirao izradu „regulacije”.

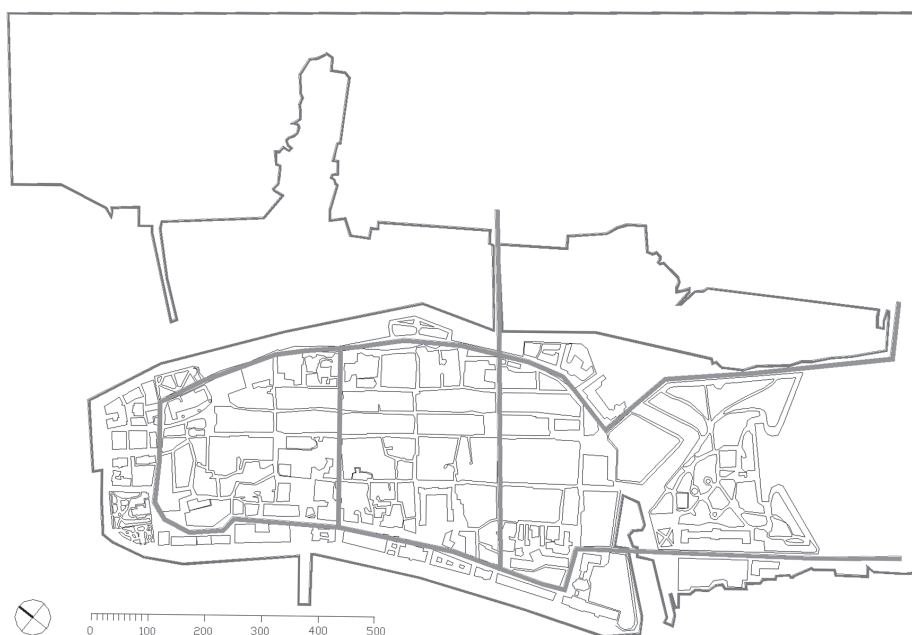
Regulacijski plan Zadra donio je operacionalizaciju rješenja već prisutnih u publiciranom programu za proširenje grada donesenom još

SL. 19. REGULACIJSKI PLAN GRADA ZADRA, IZRADEN POD VODSTVOM RIMSKOG ARHITEKTA PAOLA ROSSIIJA DE PAOLIIJA, 1939. GODINA

FIG. 19 ZADAR REGULATION PLAN, MADE UNDER THE GUIDANCE OF ROMAN ARCHITECT PAOLO ROSSI DE PAOLI, 1939

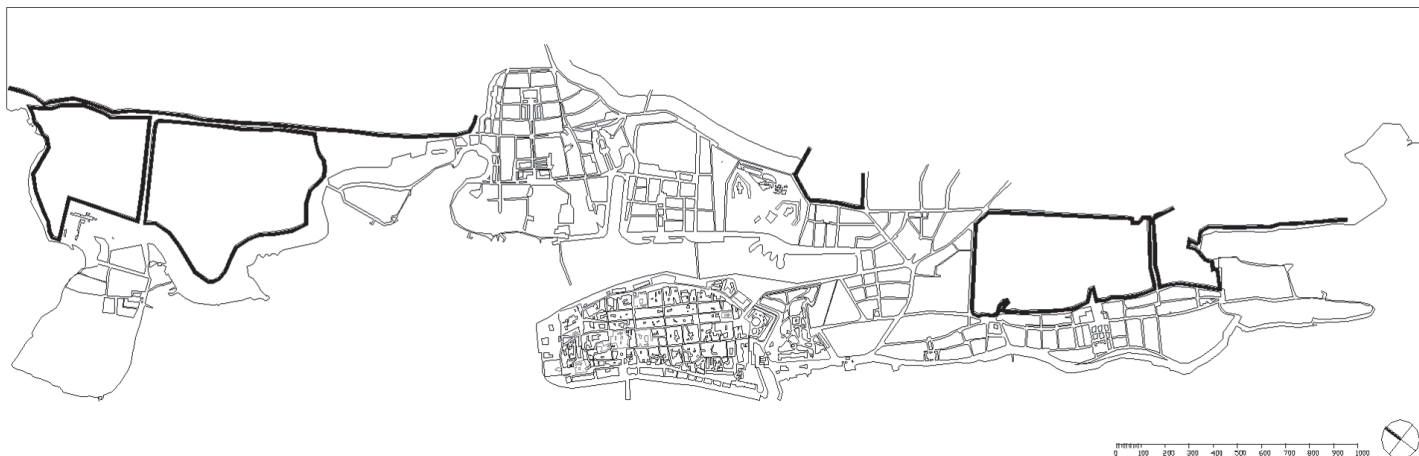
SL. 20. SHEMA PROMETA U POVIJESNOJ JEZGRI PREMA REGULACIJSKOM PLANU, 1939. GODINA

FIG. 20 PLAN OF TRAFFIC IN THE HISTORICAL NUCLEUS ACCORDING TO THE REGULATION PLAN, 1939



¹³ Državni arhiv u Zadru, Zadarski općinski arhiv, Ufficio Tecnico, 1936. kategorija 10, klasa 9, mapa 1. Naziv spisa: „Regolamento edilizio - piano regolatore”. U mapi je i spis od 6. siječnja 1936. godine u kojem se Gradskom tehničkom uredu postavlja upit da li su radovi na planu u tijeku. Nekoliko mjeseci poslije ravnatelj Gradskoga tehničkog ureda („L' Ingegnere Capo Ufficio Tecnico”) otpisuje „16. maggio 1936 XIV”, „Informa La S.V... che i lavori di rilevamento della Città e territorio (lavoro preparatorio al piano regolatore) sono stati sospesi siccome e venuto a mancare il geom. Boico Romano, addetto allo scopo, trasferitosi in altro Ufficio per migliorare le sue condizioni economiche”, te kaže da su radovi zaustavljeni zbog toga jer je geometar morao biti raspoređen u drugi ured.

¹⁴ Prema dokumentima koji se nalaze u arhivu, naručilac je cijelog plana „Federazione nazionale fascista dei proprietari di fabbricati” koji je preko svoje rimske direkcije u više navrata slao službene dopise gradskoj upravi s upitima o stanju radova na planu.



Sl. 21. SHEMAJSKI PRIKAZ URBANE STRUKTURE PREMA REGULACIJSKOM PLANU ZADRA, 1938.-1939. GODINA

FIG. 21 PLAN OF THE URBAN STRUCTURE ACCORDING TO THE ZADAR REGULATION PLAN

za vrijeme austrougarske uprave.¹⁵ Izgradnja grada doživjela je početkom tridesetih godina XX. stoljeća stanoviti zamah, koji se još i povećao polovicom te dekade.¹⁶ Regulacijska osnova je dokument koji je tada za grad postao nužnost jer je razvoj i popunjavanje strukture prešao granice poluotoka i prelio se na prostore Voštarnice i Brodarice. Izgradnja i cjelokupni razvoj približio se i Arbanasima, dugogodišnje izoliranom naselju u gradskoj okolici. Provedba i rad na izradi plana povjeren je timu, IV. sekciji Gradskog tehničkog ureda, ali je autorski dio plana potpisao rimski arhitekt Paolo Rossi de Paoli¹⁷ uz pomoć Vincenza Civica.

DOSTUPNE INFORMACIJE O REGULACIJSKOM PLANU

AVAILABLE INFORMATION ABOUT THE REGULATION PLAN

Govoriti afirmativno ili negativno o postavka regulacijskog plana moglo bi se ako se vide tendencije u rješavanju drugih tada nastalih regulacijskih rješenja, koja su u svome pristupu bila drastično modernija i u valorizaciji povijesnoga naslijeđa suptilnija od ovoga.

Plan je najbolje predstavljen u publikaciji izdanoj u Rimu 1939. godine, kojom je prezentiran i javnosti: „IL PIANO REGOLATORE DI ZARA – FEDERAZIONE NAZIONALE FASCISTA DEI PROPRIETARI DI FABBRICATI – COLLANA DELLE PUBBLICAZIONI DELLA FEDERAZIONE No. 16”. Publikacija ima 48 stranica, na kojima su prikazani pojedini radovi i studije korišteni prilikom istraživanja i pripreme plana, te komparativni prikazi gradskih prostora prije i poslije planiranih zahvata.

Publikacija se sastoji od četiri osnovna dijela. Prvi je dio uvod u kojem se navodi činjenica gotovo dvomilenijskog postojanja grada. Drugi dio opisuje pojedine elemente prethodnih studija potrebnih za izradu plana: geo-

grafski čimbenici, geološki podaci, klimatski uvjeti, demografski pokazatelji, higijensko-sanitarni uvjeti, javne službe i promet, turizam, poljoprivreda, industrija i trgovina. Treći je dio publikacije podijeljen u dva potpoglavlja. Prvo potpoglavlje vezano je za povijesni razvoj grada i njegovo kronološko strukturiranje. Drugo potpoglavlje postavlja teze i probleme koji se planom namjeravaju rješavati: pitanje okruženja u kojem se grad razvija, projekt za područja u koja se planira proširenje grada i tretman povijesne jezgre.¹⁸ Na kraju, četvrti dio publikacije jest prikaz „regulacijskog plana” u kojem se uz reproduciranje priloženih grafičkih listova nalaze i objašnjenja teza, namjera i rješenja koja su predviđena planom.

KONCEPCIJA REGULACIJSKOG PLANA

THE IDEA OF THE REGULATION PLAN

Koncepcija plana temelji se na analizama te razradi prostora grada i teritorija u nekoliko problemskih razina.

¹⁵ Naziv spisa: „Relazione informativa sul piano d'ampliamento della città di Zara” – „La Commissione per l'ampliamento della città di Zara”. Komisija je bila u sastavu: predsjednik Zilio, ing. Enea Nicolich izvijestitelj, članovi ing. Bächer, ing. cav. de Erco - A. Inchiostri, avv. G. Ghiglianovich, M. Luxardo, ing. Singer, prof. G. Smirich. Programom je najavljena integracija Voštarnice i Brodarice u korpus grada, koji je u svome dotadašnjem razvoju glavninu gradske strukture imao samo na poluotoku.

¹⁶ Zastoj u razvoju grada od burnih događanja nakon kraja Prvoga svjetskog rata do konačne aneksije u sastav talijanske države i proglašenja bescarinskim gradom prestao je početkom tridesetih godina XX. stoljeća kada se ulaganja i broj stanovnika u Zadru povećavaju.

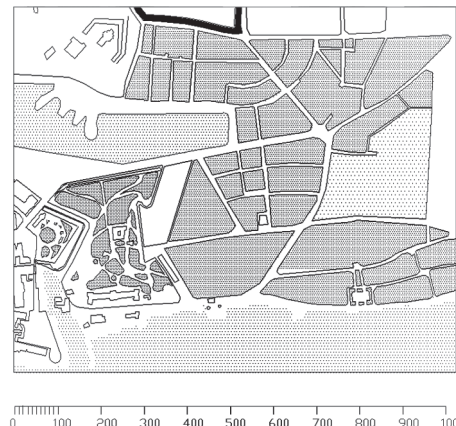
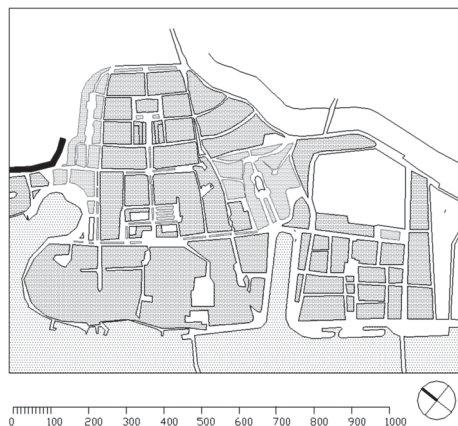
¹⁷ Njegov je bozanski rukopis u tom alpskom gradu pretežito arhitektonski, dok je nacrt urbanističke regulacije potpisao Marcello Piacentini. U slučaju Zadra urbanistički je koncept novih dijelova grada, ali i drastične intervencije na povijesnoj jezgri - predložene perspektivnim skicama - potpisao Paolo Rossi de Paoli, ovaj put uz pomoć inženjera Vincenza Civica.

¹⁸ Za povijesnu je jezgru prilikom rada na regulacijskom planu izrađena i studija zaštite, ali izgleda tek formalno, s obzirom na kulturne i povijesne vrijednosti unutar nje i karakter intervencija koje su u njoj predviđene. Mnogo rušenja i pregradnji promijenilo bi karakter gradskoga povijesnoga središta u znatnoj mjeri.



Sl. 22. NASLOVNA STRANICA PUBLIKACIJE U KOJOJ JE REGULACIJSKI PLAN PREDSTAVLJEN, 1939. GODINA

FIG. 22 TITLE PAGE OF PUBLICATION IN WHICH THE REGULATION PLAN WAS PRESENTED, 1939



Prva problemska razina definirana je i kao primarni zadatak pri izradi plana. Regija u kojoj se grad nalazi, tj. mala provincija i njen najveći i najvažniji dio na dalmatinskoj, hrvatskoj obali, te odnos grada Zadra prema administrativno definiranom prostoru provincije i hrvatskog okruženja u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji - bio je prvi problem koji se planom morao riješiti. Prema planu rješenje je trebalo biti pokušaj poboljšanja okolne cestovne mreže i građevinsko uređenje raznih predgrađa. Prometnicama se definirao i odnos prema regiji i od gradske aglomeracije¹⁹ udaljenijim naseljima.²⁰

Druga problemska razina trebala se riješiti područjima za proširenje grada oko stare povijesne jezgre na poluotoku. Područja za proširenje grada najvažnija su rješenja toga plana. To su prijedlozi koji definiraju gradski prostor mjerom u kojoj dotad nije bio riješen. Administrativno se potvrđuje vizija razvoja gradskog prostora u svim elementima potrebnim za njegovu stvarnu izgradnju. Pritom je posebna zanimljivost plana stajalište da se „pismo namjere“, kako se može pojmiti tekst donesen za prethodne austrougarske uprave, konkretizira i da mu se daju stvarne smjernice. Ta je namjera konkretizacije i usmjerenja razvoja vjerojatno i najvažnija činjenica regulacijskog plana. Područja za proširenje grada planom obuhvaćala su okolne prostore Voštarnice, Brodarice, dijela grada između utvrde Forte i Arbanasa te samih Arbanasa. Planom su djelomične intervencije na pobijanju novih cesta i uređenju deficitarnih komunalnih instalacija predviđene u svim dijelovima prostora namijenjenim proširenju gra-

da. Jedino su u Arbanasima predviđeni drastični zahvati potpune rekonstrukcije, za koje se kaže da mogu podnijeti novu izgradnju tek nakon što se postojeća potpuno ukloni.

Treća problemska razina bavila se povijesnom jezgrom i problemima njene asanacije. Zahvati planirani za jezgru usredotočeni su na prometna poboljšanja, ali i na zahvate koji su tada definirani kao „oslobađanje“ najvažnijih spomenika i pripremu za njihovu „upotrebu“. Promet se rješavao transversalama koje bi trebale poluotok presijecati na dva mjesta te tako povezivati sjeveroistočnu i jugozapadnu njegovu obalu. Asanacija se prema planu nije trebala rješavati velikim rušenjima, ali ih nije ni isključivala, tako da su metode radova u povijesnoj jezgri definirane terminima razgrađivanja građevnih elemenata kako bi se otvarale širine prostora i restaurirale građevine koje se smatraju vrijednima.

Četvrta problemska razina elaborirana u planu bila je vezana za koordinaciju zahvata s tijelima Ministarstva za javne radove, tj. njihovim uredom *Genio Civile*, te iz tako izvedene koordinacije realizacija većih projekata potrebnih komunalnih zahvata, kao što su ceste ili mostovi.

VALORIZACIJA REGULACIJSKOG PLANA

EVALUATION OF THE REGULATION PLAN

PROMET

TRAFFIC

U širem gradskom području plan predviđa tek poneka nadopunjavanja postojeće prometne mreže koja se, uz provođenje tehničkih elemenata uređenja i izgradnje nekih manjih dionica novih cesta, mogla tada smatrati zadovoljavajućom. Tako je od radova na dopunjavanju cestovne mreže planirano dovršenje obalne ceste za Puntamiku i izvedba nekoliko ogranaka cesta između tadašnjih držav-

SL. 23. DETALJ URBANE STRUKTURE PREMA REGULACIJSKOM PLANU ZADRA ZA PODRUČJE VOŠTARNICE I BRODARICE, 1939. GODINA

FIG. 23. DETAIL OF THE URBAN STRUCTURE IN THE VOŠTARNICE AND BRODARICE AREA ACCORDING TO THE ZADAR REGULATION PLAN, 1939

SL. 24. DETALJ URBANE STRUKTURE PREMA REGULACIJSKOM PLANU ZADRA ZA PODRUČJE ARBANASA, 1939. GODINA

FIG. 24. DETAIL OF THE URBAN STRUCTURE IN THE ARBANASA AREA ACCORDING TO THE ZADAR REGULATION PLAN, 1939

SL. 25. DETALJ URBANE STRUKTURE PREMA REGULACIJSKOM PLANU ZADRA ZA PODRUČJE RAVNICA, 1939. GODINA

FIG. 25. DETAIL OF THE URBAN STRUCTURE IN THE RAVNICA AREA ACCORDING TO THE ZADAR REGULATION PLAN, 1939

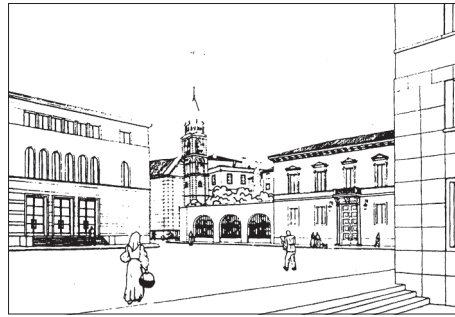
¹⁹ Termin aglomeracija za Zadar je vjerojatno najpravičniji jer je ukupno gradsko tkivo zbroj samosvojnih naseobinskih entiteta, tj. Arbanasa, Voštarnice, Brodarice i grada na poluotoku.

²⁰ Ta su mjesta samostalna i distancirana od grada, tj. aglomeracije. Njihov položaj s obzirom na grad definiran je tek kao slijed stanica na kopnenim putovima. To su sljedeća mjesta: Bokanjac, Cmo, Murvica i „Casali“.



Sl. 26. PERSPEKTIVNI PRIKAZI PRIJEDLOGA NOVOG URBANISTIČKOG RJEŠENJA PIAZZA DELL'ERBE

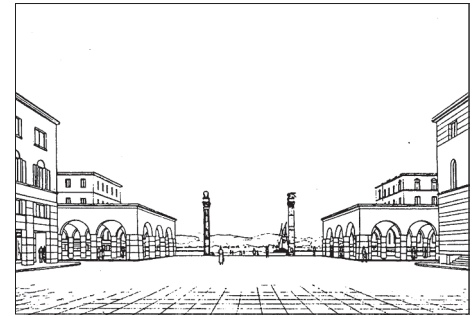
FIG. 26 PERSPECTIVE DRAWINGS OF PROPOSALS FOR THE NEW URBAN SOLUTION OF THE PIAZZA DELL'ERBE



nih cesta *Strada Statale* No. 135 i No. 136. Osim ovih globalnih pokazatelja prometnog rješavanja, jedan od najzanimljivijih prometnih elemenata jest regulacija kolnog prometa na obodnom prstenu kolnih ulica oko povijesne jezgre. Cijeli se potez pokazao zadovoljavajući - od svoga sjeveroistočnog ulaza na gradske zidine i preko njih do *Piazza S. Giovanni* te do toga trga nisu planirani nikakvi radovi na dopuni ili probijanju novih cesta. Među planiranim zahvatima vidi se da bi se od toga trga trebala probiti cesta koja bi preko mosta, kroz uvalu Foša, imala direktan spoj na tadašnju *Viale Batisti*. Projekt probijanja zidina na tome mjestu i realizacija cestovnog prijelaza preko lučice Foša, cestovnim mostom, nije u Zadru novost. Taj je projekt predviđen još za uprave i gradonačelničkog mandata Luigija Ziliotta, oko 1906. godine. Još je tada povjerenstvo za proširenje grada dalo prijedlog za probijanje toga prometnog pravca. U regulacijskom planu cijeli je posao tek grafički definiran i prezentiran.

Sl. 27. PERSPEKTIVNI PRIKAZ PLANIRANOG RUŠENJA I PONOVNE GRADNJE PROSTORA TADAŠNJIH PIAZZA DELLAURANA I PIAZZA DELL'ERBE

FIG. 27. PERSPECTIVE DRAWING OF THE PLANNED DEMOLITION AND REBUILDING OF THE PIAZZA DELLAURANA AND PIAZZA DELL'ERBE



KARAKTER PODRUČJA ZA PROŠIRENJE I INTERVENCIJE NA POSTOJEĆOJ STRUKTURI

CHARACTER OF EXPANSION AREAS AND INTERVENTIONS INTO THE EXISTING STRUCTURE

Zahvat regulacijskog plana može se karakterizirati kao longitudinalna kompozicija. Obuhvat plana ulazio je u kopno do 600 metara i protezao se u toj ili manjoj dubini od zapadne obale poluotoka Puntamika do Punta Bajlo na istoku. Svaki od novih dijelova grada definiran je oko pojedinačnih središta koja su trebala imati karakter i funkcije manjeg urbanog centra. U takvim bi se centrima nalazile upravne zgrade, škole i crkve, a uza svaki bi se nalazio i manji park kao hortikulturni akcent prema građevnoj strukturi. Takva središta odredila bi i gradske četvrti. Svaka od gradskih četvrti bila bi definirana urbanim centrima, pa bi se tako razvila sljedeća područja: na Voštarnici, Brodarici, Ravnica i Arbanasima. Struktura svakoga od njih imala je formalne karakteristike rastera koji je svoju pravilnost podređivao postojećim elementima urbane strukture ili reljefa. U svim su dijelovima grada promjene koje su planirane imale značajne posljedice na postojeći urbani sukus, a posebna je zanimljivost da dijelovi izgradnje koji su realizirani - a posjeduju izrazite karakteristike urbanosti, te gustoće stanovanja i time koncentracije građanstva, npr. projekti *Casa popolare* uz uvalu Jazine ili u Stanovima - nisu preuzeli i funkcije što bi trebali na sebe uzeti planirani centri. Posao organizacije tih polarizacijskih točaka tu je imao crtu formalizma jer se shematski svako od središta smješta u geometrijski centar svoga gravitacijskog prostora.

Razumljiv je bio plan da se prostorima Voštarnice i Brodarice dade najznačajniji urbani pečat. Njihov je položaj uz gradsku jezgru posebno potenciran mostom koji je Voštarnicu izravno vezao za upravno središte grada. Njihova je transformacija imala i najrealnije izgleda za uspjeh jer su ti dijelovi grada i dotad imali najimpulzivniji razvoj koji bi stroga definicija te urbana i komunalna regulacija - kako parcelacije, tako i instalacija - samo pos-

pješila. Prostor Brodarice bio bi sljedeći u nizu dijelova grada kojih je razvoj bio realan, dok je projekt za definiranje prostora Ravnića i Arbanasa graničio s utopijom. Posebno je to bio slučaj s Arbanasima jer je planom objavljenim 1939. godine bilo predviđeno da se cijelo naselje sruši i da se na mjestu postojeće naseobine podigne potpuno nov dio grada. Jedino ograničenje u tome planu bio bi raspored plodnoga zemljišta i time limitiran prostor za moguće građevine.

Na prostoru poluotoka zahvati bi rješavali monumentalne gradske prostore koji su u regulaciji predstavljeni posebnim planskim elaboratom. Planom je posebno velik zahvat rušenja predviđen na prostoru *Piazza dell'Erbe* koji je trebao posve zamijeniti svoj obodni građevni korpus. Projektom se planirala drastična promjena arhitekture rušenjem postojećih građevina i gradnjom novih zdanja koja bi prostoru trga davala „dostojanstveniji karakter”. Tako se tim projektom predviđalo i preseljenje tadašnje zelene tržnice pod trijemove koji su trebali zatvarati cijeli južni dio trga. Zahvati rušenja i ponovne izgradnje planirali su se uz novu osnovnu školu „A. Cippico”, uz crkvu sv. Krševana i na još nekoliko mjesta unutar povijesne jezgre. Ti su zahvati imali za cilj formiranje ambijentata uređenih po formalnim kriterijima definiranja gradskog trga, tj. s jasnim i pravilnim pročeljima i integriranim zelenilom unutar cijeloga prostornog rješenja.

GRADSKI PARKOVNI PROSTORI U REGULACIJSKOM PLANU

TOWN PARKS IN THE REGULATION PLAN

Temeljne postavke organizacije prostora u regulacijskom planu objavljenom 1939. godine bili su položaj i dimenzioniranje javnih parkovnih površina unutar planiranog obuhvata za proširenje grada. Tako je termin „zelene zone” definiran kao jedan od postulata prilikom planiranja. Planom je bilo zamišljeno da se sustav javnih parkova preko zelenila uz ulice poveže u „kontinuiranu i organičku” mrežu.²¹ Hortikulturnim elementima obogaćeni su prostori planirani u novouređenim četvrtima i u samoj povijesnoj jezgri. U takvim bi rješenjima zelenilo preko dvoreda ili hortikulturnog uređenja trgova igralo značajnu ulogu.

Glavni postojeći elementi parkovne slike Zadra, koja je poslužila regulacijskom planu, jesu definirane parkovne ili prirodne zelene površine. U *Val di Bora* to je šuma pinija,²² te ista takva na Puntamiki, kao i park na utvrđi „Forte”.²³ Njihova je prirodna i urbana vrijed-

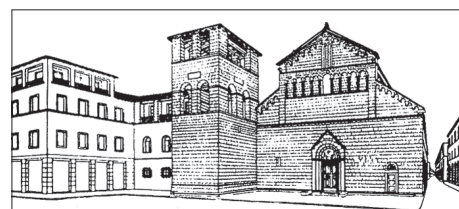
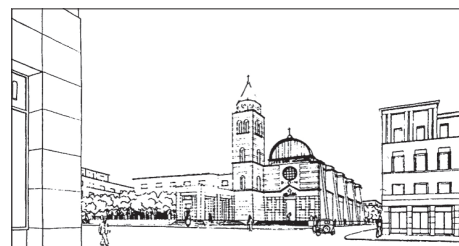
nost trebala poslužiti za oblikovanje i povezivanje novih dijelova u cjelinu.

U detaljnoj razradi plana, u pojedinim se gradskim cjelinama posebno opisuju i obrazlažu dodatni zahvati uređenja i proširenja parkova i gradskih „zelenih zona”.

Regulacijski plan na poluotoku, za središnju zonu zadarske povijesne jezgre, ne donosi ništa posebno novoga. U smislu zahvata na gradskom zelenilu ili novog urbanog oblikovanja javnih zelenih površina, taj je plan za povijesno središte reduciran na puko održavanje one „zelene” matrice koja je preživjela nalete izgradnje unutar srednjovjekovnih zidina i novije izgradnje iz XIX. stoljeća ili s početka XX. stoljeća. Planom gotovo da se samo evidentira stanje pojedinih gradskih elemenata koji su svoje određenje imali u hortikulturnom uređenju prostora. Tako se na planu razaznaju parkovi:

- park na bastionu kaštela (*Bastione Sanita*),
- park na bastionu Wagner,
- park na bastionu Grimani,
- ostaci parka na bastionu Moro
- park uz licej sv. Dimitrija,
- park uz palaču vojnog zapovjednika (na jugozapadnom dijelu poluotoka),
- parkovni trg *Campo Castello*,
- parkovni trg uz osnovnu školu „A. Cippico”,
- vrtovi uz Kneževu palaču.

Uz taj je niz manjih vrtova, parkova ili parkovnih trgova i dalje „zeleno” gradsko stožerno područje na utvrđi „Forte”, tj. na prostoru parka *Regina Elena*.

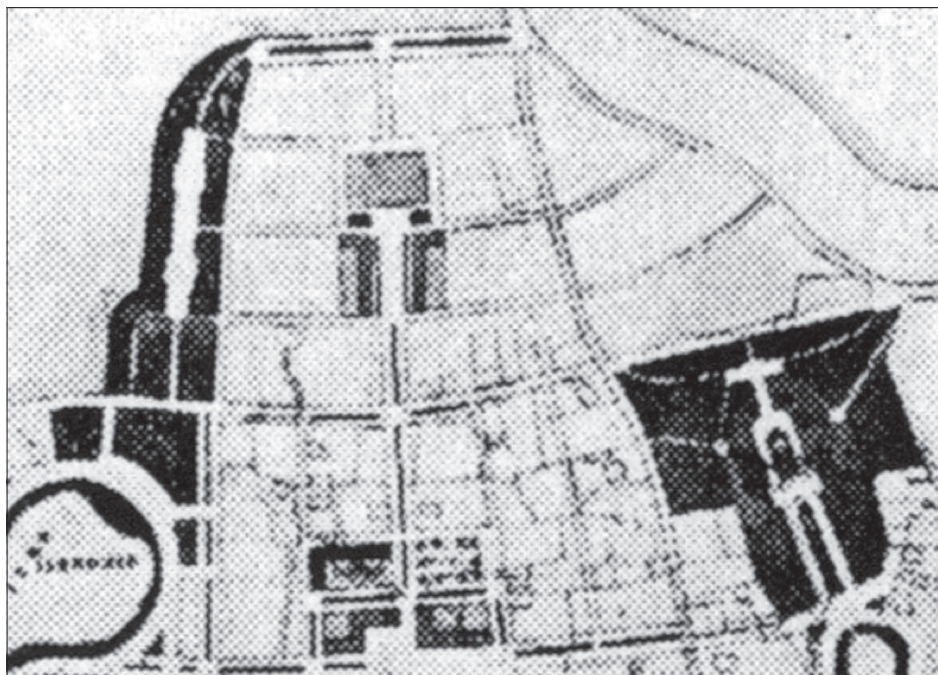


SL. 28. PERSPEKTIVNI PRIKAZI NOVIH SREDIŠNJIH PROSTORA VOŠTARNICE I ARBANASA TE RJEŠENJE PROSTORA UZ CRKVU SV. KRŠEVANA

FIG. 28 PERSPECTIVE DRAWING OF THE NEW CENTRES OF VOŠTARNICE AND ARBANASI AND THE AREA SURROUNDING ST CHRYSOGONUS'S CHURCH

SL. 29. DETALJ REGULACIJSKOG PLANA ZADRA S PLANIRANIM NOVIH PARKOVIMA NA VOŠTARNICI I BRODARICI, 1939. GODINA

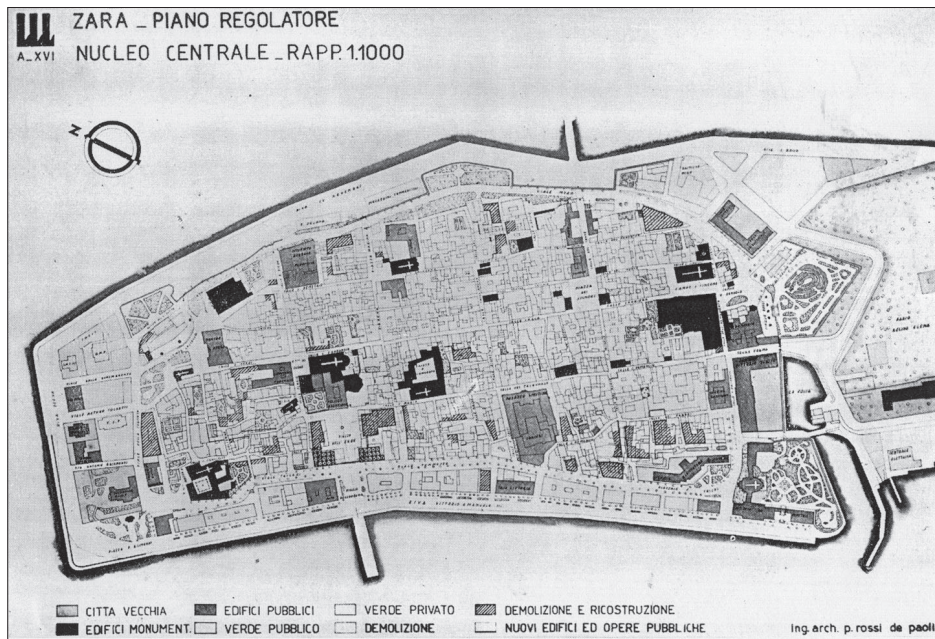
FIG. 29 DETAIL OF THE ZADAR REGULATION PLAN WITH NEW PARKS IN VOŠTARNICA AND BRODARICA, 1939



21 *** 1939.b:38.

22 Na kartama i u spisima označavana kao *Pineta Comunale*.

23 Park na utvrđi „Forte” tada se zvao *Parco Regina Elena*, a danas Park Vladimira Nazora.



Sl. 30. POSEBNA STUDIJA PROSTORA POVIJESNE JEZGRE U REGULACIJSKOM PLANU ZADRA, 1939. GODINA

FIG. 30 SPECIAL STUDY OF THE HISTORICAL NUCLEUS IN THE ZADAR REGULATION PLAN, 1939

U organizaciji prostora Voštarnice pojavljuje se i „zelena zona” kao zaštitno zelenilo između „civilnog” dijela četvrti i vojnog područja, tj. vojarnje Diaz.²⁴

Brodarica je odijeljena od Voštarnice upravo jednim parkom koji je za glavnu točku imao prostor nove župne crkve.

Značajnije se promjene u strukturi pripremaju ovim planom za prostore sjeverno od uvala *Valle de Maistro* i *Valle de Bora*. Na tim se lokacijama regulacijskim planom predviđaju dva velika gradska javna parka koji se nastavljaju na prostore s parkovnom osobitosti naslijeđenom iz prošlosti. Tako je sjeverno od *Valle de Bora* još u XIX. stoljeću šuma pinijska služila kao zadarsko izletišta i ovim je planom tek definiran njegov oblik kroz proširenja koja su mu namijenila tlocrtni izgled širokog slova „T” s „baroknim” prostornim konceptom. Konceptom koji je počivao na dvije uzdužne osi pružene u smjeru s juga na sjever. Obje su osi na pola površine planiranoga parka imale svoj kraj na „centru”²⁵ koji je imao funkciju magneta u tome javnom prostoru. Uokolo njega postavljen je polukružni ophod sa stazom u obliku križa koja je u tjemenu išla na sjever.

Drugi javni park planiran je na sjeveru uvala *Valle de Maistro* i njegova se koncepcija temelji na linearnoj organizaciji. Izduženi prostor parka direktno je naslonjen na obalu *Valle de Maistro* i od nje je razvučen duboko u kopno Brodarice. Početak toga parka za svoje je tjeme iskoristio položaj planiranoga novog pristaništa za hidroavione koji su u to doba bili najbrža i najluksuznija veza s glavnom talijanskog ozemlja.

Pojedine parkovne površine bile su planirane i kao sastavni dijelovi rubnih područja Arbanasa. Tu je glavni park u središnjem dijelu naselja imao sa svoje sjeverozapadne i jugoistočne strane organizirane prostore za javne zgrade, dok je sjeveroistočno planiran glavni dio trga. Trg je organiziran uz župnu crkvu i spojen s prostorom današnjega groblja, koje je samo prema planu trebalo biti izmješteno i preuređeno u sastavni dio parka.

Na suprotnom kraju Zadra, Puntamika je trebala dobiti karakter turističkog područja u kojem bi bili smješteni prostori kupališta, hotela, odmarališta i svih ostalih turističkih sadržaja.²⁶

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Razdoblje između dva svjetska rata bilo je u Zadru, osim gradnjama, obilježeno i izradom i prezentacijom toga legislativnog akta. Dokument koji je predstavljen javnosti 1939. godine donio je u planerskom pristupu malo novosti, no njegova važnost nije vezana za apsolutnu kvalitetu ponuđenih rješenja već za sam čin izrade. Kao pozitivna činjenica mora se istaknuti taj čin izrade, ali i sam pokušaj implementacije regulacijskog plana jer je to prvi planski dokument koji je gradu pokušao pružiti kakvu-takvu stručnu podlogu civilnog razvoja. Bio je pozitivna činjenica tek po svojoj nakani regulacije procesa koji se morao regulirati i prije, ali su pojedinačna njegova urbanističko-planerska i arhitektonska rješenja posve upitna i zdvojna.

Regulacija je trebala odgovoriti na ubrzan razvoj grada tijekom druge četvrtine XX. stoljeća i dati mogućnost da se dinamični razvojni procesi optimiziraju i prostorno urede. Zadatak koji je plan trebao ostvariti, na žalost, bio je uvelike ograničen premisama koje su imale svoje ishodište u najprizemnijim elementima političkoga djelovanja toga doba u Italiji. Kad se misli na politička djelovanja, tada je urbanizam nemoguće distancirati od režima u doba kojega se planira i pojedino rješenje izrađuje, no utjecaj politike ipak je u mnogim planovima izrađenim za fašističke vlasti bio tek formalan, a nije se temeljio na elementima koji su rješenje prožimali do

²⁴ Tal. naziv *Caserma Diaz*.

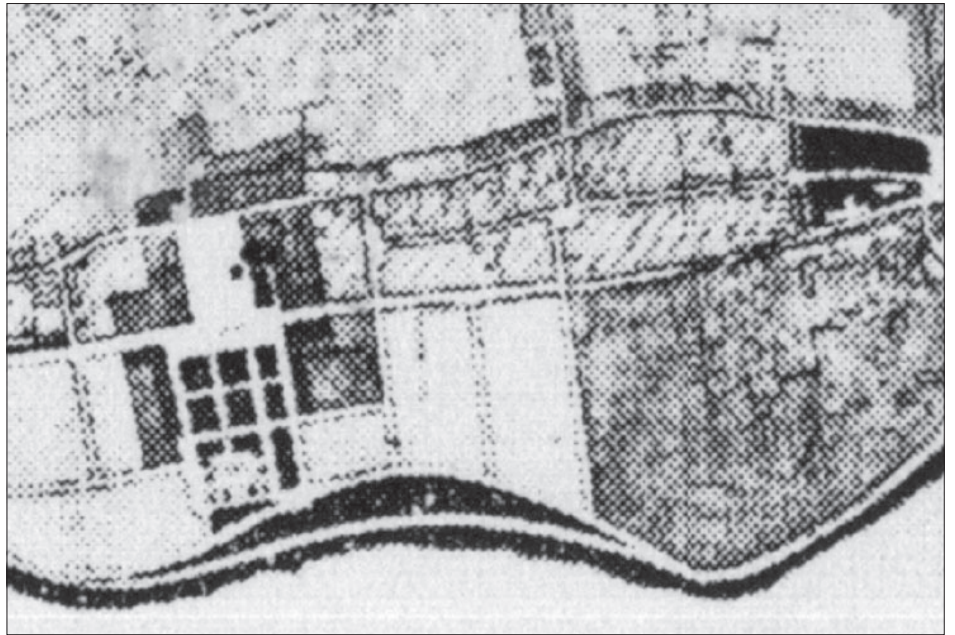
²⁵ Centar je u ovome slučaju uvjetni termin jer se zbog loše čitljivosti crno-bijele reprodukcije ne razaznaju svi detalji plana. U slučaju toga „središta” njegova je pozicija takva da bi prostor na planu mogao biti moguć položaj velike župne crkve na Voštarnici, koja se u tekstualnom obrazloženju plana i spominje. Projekt crkve danas se može naći u Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture u Zadru.

²⁶ Intencija koja se pojavila još za austrijske vlasti s projektom „Zadarske rivijere” i cijeloga niza luksuznih hotela i turističkih sadržaja.

krajnosti. Tako je ovaj plan donio Zadru prijedlog kulisa mogućeg uređenja u mjesto kojemu je svrha tek puki ekshibicionizam vlasti. Grad višetisućljetnog urbanog života pretvoren je u scenografiju političkih aspiracija.

Karakter pristupa gradu, te posebice njegovoj povijesnoj jezgri, bio je formalan i zaokupljen prezentacijom projekcija veličine i važnosti režima u kojem je i za kojega je izrađen, pa nije imao suštinske suptilnosti prezentirati rješenja za koja bi se moglo reći da su nadasve pozitivna. Taj se utopistički monumentalizam vidi i u rješenjima područja za proširenje grada, koja su lišena bilo kakve realne projekcije, a povode se za materijalizacijom formalnih oblika gradske strukture koji se ne vežu previše za posebnosti zadarskog okruženja.

Cijeli je posao stoga naizgled moguće okarakterizirati čak i s pomoću nekoliko sličica planiranih gradskih struktura, koje dovoljno govore o karakteru i kvaliteti ponuđenih rješenja, te pukom činjenicom da je uopće izrađen. No ako bismo to učinili, zanemarujemo značajnu činjenicu da se i u takvu manjkavu planu vidi karakter razvoja urbanih elemenata grada do toga trenutka, te posebice u razdoblju između dva rata. Stoga ukoliko i postoji posve negativna kritika plana kao kreativnoga dosega određenog vremena i ljudi (režima), postoji unutar njegovih rješenja i bezbroj informacija o gradu kakav je u tome razdoblju bio i kakav je trebao biti. Ti su podaci nužni da bismo danas mogli u potpunosti stvoriti sliku grada koji je tijekom Drugoga svjetskog rata strahovito stradao. Stoga je ovaj plan i njegova detaljnija analiza jedan od elemenata u postupku da se slika o Zadru što vjernije složi.



SL. 31. DETALJ REGULACIJSKOG PLANA ZADRA S PROSTOROM OKO ARBANASA, 1939. GODINA

FIG. 31 DETAIL OF THE ZADAR REGULATION PLAN SHOWING AREA AROUND ARBANASI, 1939

LITERATURA
BIBLIOGRAPHY

1. ARBUTINA, D. (1997.), *Talijanska arhitektura druge četvrtine XX. stoljeća u kontekstu političkih kvalifikacija*, „Prostor”, No.2(14): 321-356, Zagreb
2. ARBUTINA, D. (2000.), *Glavna obilježja urbanističkog razvoja Zadra 1918.-1944.*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb
3. ARTIĆ, A. (1964.), *Prilike u Zadru od 1918. do 1941.*, Zadar zbornik, Matica Hrvatska: 301-321, 826-827, Zagreb
4. BOTTONI, P. (1938.), *Urbanistica*, Quadreni della Triennale, Ulrico Hoepli Editore, Milano
5. CIUCCI, G. (1989.), *Gli architetti e il fascismo*, Giulio Einaudi editore, Torino
6. DANESI, S., PATETTA, L. (1976.), *Il razionalismo e l'architettura in Italia durante il fascismo*, Edizioni La Biennale di Venezia, Venezia
7. DE SCHÖNFELD, E. (1938.), *Movimento della popolazione nella provincia di Zara*, Casa Ed. E. de Schönfeld, Zara
8. FORMICHI, R. (1940.), *La nuova sede dell'amministrazione comunale e della Biblioteca Paravia a Zara*, Annali dei lavori pubblici, No.10: 851-857, Roma
9. JURAS, I. (1997.), *Utopijske vizije arhitekture grada*, Školska knjiga, Zagreb
10. MILIĆ, B. (1955.), *Studijski elaborat regulacijskog plana zadarskog poluotoka*, Zagreb
11. PETRICIOLI, I. (1958.), *Dva tisućljeća zadarskog urbanizma*, „Urbs”: 65-72, Split
12. PETRICIOLI, M. (1991.), *Prilog poznavanju povijesnih vrtova i perivoja Zadra*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet poljoprivrednih znanosti, Zagreb
13. PICA, A. (1936.), *Nuova architettura Italiana*, Quaderni della Triennale, Editore Ulrico Hoepli, Milano
14. PICA, A. (1941.), *Architettura moderna in Italia*, Editore Ulrico Hoepli, Milano
15. PRAGA, G. (1938.), *Zara*, Enciclopedia Italiana, Roma
16. ROISECCO, G. (1941.), *Concorso per il progetto di massima del piano regolatore di Bologna*, „Architettura”, XIX/4:153-173, Roma
17. STAGLIČIĆ, M. (1988.), *Graditeljstvo u Zadru 1868-1918*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb
18. *** (1927.), *Zara - La veneta capitale della Dalmazia*, Roma
19. *** (1937.), *Rome: Grands projets et réalisations*, L'Architecture d'Aujourd'hui, No.3: 3-16, Paris
20. *** (1938.), *Zara: La gemma italiana della Dalmazia*, „Opere pubbliche”, Rassegna dello sviluppo dell'Italia Industriale, Roma
21. *** (1939.a), *Relazione e bilancio consuntivo 1938-39-XVII*, Istituto Fascista Autonomo per le Case Popolari della Provincia di Zara, Zadar
22. *** (1939.b), *Il piano regolatore di Zara*, Collana delle pubblicazioni delle federazione, No. 16, Federazione Nazionale Fascista dei Proprietari di Fabbricati, Roma
23. *** (1939.c), *L'ampliamento nord di Bolzano*, „Architettura”, XVIII/2:102-104, Roma

24. *** (1939.d), *Gli edifici della nuova Piazza della Vittoria a Bolzano*, „Architettura”, XVIII/2: 105-110, Roma
25. *** (1992.), *Friuli Venezia Giulia guida critica all'architettura contemporanea*, Arsenale Editrice, Venezia

IZVORI
SOURCESIZVORI ILUSTRACIJA
SOURCES OF ILLUSTRATIONS

- Sl. 1. DANESI, PATETTA, 1976: 56.
- Sl. 2. CIUCCI, 1989.
- Sl. 3. BOTTONI, 1938: 142.
- Sl. 4. CIUCCI, 1989.
- Sl. 5. BOTTONI, 1938: 143.
- Sl. 6. BOTTONI, 1938: 143.
- Sl. 7. BOTTONI, 1938: 142.
- Sl. 8. BOTTONI, 1938: 144.
- Sl. 9. DANESI, PATETTA, 1976: 118.
- Sl. 10. DANESI, PATETTA, 1976: 119.
- Sl. 11. ROISECCO, 1941: 156-157.
- Sl. 12. ROISECCO, 1941: 162.
- Sl. 13. ROISECCO, 1941: 163.
- Sl. 14. ROISECCO, 1941: 171.
- Sl. 15. *** 1939.c: 102.
- Sl. 16. *** 1939.c: 104.
- Sl. 17. *** 1939.d: 106.
- Sl. 18. *** 1939.c: 106.
- Sl. 19. *** 1939: 37.
- Sl. 20. ARBUTINA, 2001.
- Sl. 21. ARBUTINA, 2001.
- Sl. 22. DRŽAVNI ARHIV U ZADRU
- Sl. 23. ARBUTINA, 2001.
- Sl. 24. ARBUTINA, 2001.
- Sl. 25. ARBUTINA, 2001.
- Sl. 26. *** 1939.b.
- Sl. 27. *** 1939.b.
- Sl. 28. *** 1939.b.
- Sl. 29. *** 1939.b.
- Sl. 30. *** 1939.b.
- Sl. 31. *** 1939.b.

ARHIVSKI IZVORI
ARCHIVE SOURCES

1. DRŽAVNI ARHIV U ZADRU
2. ZNANSTVENA KNJIŽNICA ZADAR

SUMMARY

THE ZADAR REGULATION PLAN FROM 1939

In Zadar the period between the two World Wars was marked by construction and by the making and presentation of this legislative act. The document presented to the public in 1939 was no new contribution to town planning, it is less important for any absolute quality of the solutions it put forward than for the fact that any plan was made at all. The existence of the plan and the attempt to implement it were important because this was the first attempt to professionally channel Zadar's urban development. It was positive because of the intention to regulate a process that should have been regulated earlier, but some of the town-planning and architectural solutions it offered are questionable and even appalling.

Regulation was seen as a response to the fast development of the town in the second quarter of the twentieth century and a way to optimise and spatially guide dynamic growth processes. Unfortunately, the plan was strongly restricted by the

most mundane political issues in Italy at that time. It is never possible to separate town planning from political considerations of the regime during which the plans are made, but in many plans made during the Fascist government in Italy political influence was only formal, it did not completely permeate the solutions adopted. However, this plan for Zadar was the proposal for a stage set made to satisfy the exhibitionism of the authorities. A city several thousand years old was to be turned into a scene for political aspirations.

The approach to the town, especially its historical nucleus, was formal and focused on presenting the greatness and importance of the regime in which and for which the plan was being made, so there were no deep and subtle solutions of a positive kind. Utopistic monumentalism was also present in planning the area into which the town was to spread, where there were no realistic projections and which was to be a formal continuation of the

existing urban structure, not a reflection of Zadar's environs.

Thus it may seem that the entire business could be demonstrated with the help of some illustrations and sketches of planned urban structures, which speak enough of the plan's characters and quality, and by the fact that it was made at all. But were we to stop there we would neglect the important fact that even such an inferior plan shows the urban development of the moment, in this case of the inter-war period. Thus even if a plan can be criticised when approached as the creative product of a time and people (regime), it still provides a wealth of information about the town in that period and about how it was supposed to develop. These data are today important to help conjure up a picture of a town that suffered terribly in the Second World War. This plan and its detailed analysis is an element in the attempt to faithfully reconstruct the picture of Zadar.

DRAŽEN ARBUTINA

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Mr. sc. **DRAŽEN ARBUTINA**, dipl. ing. arh. rođen je 1970. godine u Zagrebu. Diplomirao je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1996. godine te magistrirao 2000. godine s temom „Glavna obilježja urbanističkog razvoja Zadra 1918.-1944.“. U razdoblju od 1996.-2000. zaposlen je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sudjelovao je na nekoliko međunarodnih radionica i seminara (Njemačka, Danska, Švedska, Norveška, Španjolska, Slovenija), te kao suradnik na nekoliko urbanističkih projekata. Autor je nekoliko znanstvenih i stručnih priloga u domaćim i međunarodnim publikacijama. Član je Hrvatskog nacionalnog odbora ICOMOS (od 1999.).

DRAŽEN ARBUTINA, Dipl. Eng. Arch., M. Sc., was born in 1970 in Zagreb. He graduated from the Faculty of Architecture, Zagreb University, in 1996 and got his master's degree in 2000 in the subject *Main Characteristics of the Urban Development of Zadar 1918-1944*. From 1996 to 2000 he worked at the Faculty of Architecture, Zagreb University. He has participated at international workshops and seminars (Germany, Denmark, Sweden, Norway, Spain, Slovenia), and collaborated on several town-planning projects. He writes scientific and professional contributions in Croatian and international publications. He is member of the Croatian National Committee of ICOMOS (since 1999).